

*Şefaattin DENİZ

EVKÂF NEDİR?
Âşir Efendi Zâde Mustafa Kâmi

GİRİŞ

Biz burada, tanınmamış, Milli Müdafaa yanlısı bir Türk milliyetçisinin vakıflara bakışını ortaya koymaya çalışacak ve *Evkâf Nedir?* adlı eserini Osmanlıcadan bugünkü alfabeyle çevireceğiz. Mustafa Kâmi, milli müdafaa yanlısı ve Türk milliyetçisi olmakla birlikte, kurulmasından gurur duyduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin vakıflarla ilgili politikasının yanlışlığını ve eksikliğini eleştirmekten de çekinmemiş Türkçü bir aydın hüviyetindedir. Kendisi hakkında henüz bir malûmata sahip olamadığımız Âşir zâde Mustafa Kâmi, hacimde küçük fakat içerdiği mana itibarıyla büyük bir eser kaleme almıştır. 24 sayfadan müteşekkil bu eser, vakıfları farklı bir boyuttan değerlendirmektedir. Osmanlı'da vakıflarla ilgili telif edilen eserler genel itibarıyla hukuki boyutludur. Bu kitapçık belki, Türkiye Cumhuriyeti'nde vakıflarla ilgili basılmış ilk eserdir. Eserin basım tarihi kapakta 1339 olarak verilmektedir. Bu tarih kesinlikle Rumi yılı aittir. Çünkü Hicri 1339 Miladi 1920–21 yıllarını kapsar, o tarihte henüz Cumhuriyet ilan edilmemiştir. Ancak kitabın mukaddime bölümündeki cümle "*Enkazından koca bir Türkiye Cumhuriyeti doğan...*" ifadesiyle başlamaktadır. Buradan da açıkça anlaşılıyor ki; kitap Rumi 1339, Miladi 1923 yani Türkiye'de Cumhuriyetin ilan edildiği yıl basılmıştır. Eser ayrıca bu açıdan da fevkalade kıymetlidir.

Bu eserden vakıflarla ilgili çalışma yapan herkesin mutlak faydalanması gerektiği kanaatindeyiz. Ancak vakıflar konusunda yapılan çalışmalara baktığımızda, bu kitaptan yararlanan çok az akademisyen ve araştırmacının olduğunu gördük. Bundan dolayı biz araştırmacıların kitapçığa kolayca ulaşmasını sağlamak için transliterasyonunu yaparak bilim âleminin kolayca istifadesine sunmaya çalıştık. Kitapçığın dili oldukça sade bir Türkçedir. Mustafa Kâmi'nin bu kadar sade bir Türkçe

kullanması bize, onun fikriyatta Türkçü olduğu gibi dilde de Türkçü olduğunu gösterir.

Kitapçığın kapak bölümündeki ifade de son derece manidardır. "*Efsanevi telakkîlere maruz kalan evkâfın, vatanın bel kemiği mesabesinde bir müdafaa-i milliye teşkilâtı olduğunu ve memleketi bu sûretle Türkleştirdiğimizi vatanla alaka iddia eden herkesin bilmesi farzdır.*" Yukarıda da ifade edildiği üzere bu ifade bize yazarın milliyetçi, mukaddesatçı ve müdafaa-i hukuk bilinciyle yoğrulmuş bir kişiliğe sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Bu kitapçık aynı zamanda dini ve sosyal bir kurum olan vakıfların Türkçü bir bakış açısıyla analizidir.

Mustafa Kâmi'nin milli müdafaa çizgisinde bir yazar olduğu kitabın hemen her sayfasında göze çarpar. Bu kitapçık aynı zamanda Cumhuriyetin vakıflarla ilgili tavrına da sert tepkiler verir. Evkâf Nezareti'nin kurulması ile nezarete bağlanan vakıflar eski önemini kaybetmiş ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Bu durum Cumhuriyetle birlikte de devam etmiş olmalı ki, vakıf emlakın satışa çıkarılması, buna en çok da yabancı unsurların ilgi göstermesi ve vakıf emlakine sahip olmaları müdafaa-i hukukçu Mustafa Kâmi'yi oldukça sınırlandırmıştır. Kâmi; işgalle birlikte İstanbul'un elimizden çıkmamasını da ecdadın İstanbul'da yaptırdığı o kıymetli ve abidevi eserlere bağlar.

Çıkarılan kanunlarla vakıfların savunmasız bir hale getirildiğini savunan Mustafa Kâmi, eleştirilerinin dozunu zirveye çıkararak mukaddimeyi şu şekilde bitirmektedir: "*Fertlere ait servetleri hükûmetlerin idare edemeyeceklerinin idare esaslarında en mühim dayanak olmasından ve bu tarzın devamı Bolşevizm'in bir şekli bulunduğundan gafil hükûmetlerin icraatı memlekete ne fecî zararları mucip olduğunu delil göstererek ispat için yazılan bu risaleciği her vatanperverin dikkatle takibi elzem ve bir borçtur.*"

* Tarih araştırmacısı, e-posta: sifoahmet@hotmail.com, sefaattin@gmail.com

Yazar, Osmanlı Devleti'nin zapt ettiği topraklarda fertleri Türkleştirmek için devşirme, fiziki yapıyı Türkleştirmek için ise, vakıfları tesis ettiği iddiasındadır. Kâmi'nin birinci iddiasına katılmak bugün mümkün değildir. Çünkü Osmanlı devşirme sisteminde, devşirilen insan sayısının genel nüfus yanında çok düşük seviyelerde kalması Kâmi'nin bu analizini geçersiz kılar. Yine Kâmi, tesis edilen vakıflardan artık gayrimüslimlerin faydalanamayacağı iddiasındadır. Ancak gerçekte durum böyle değildir. Bir gayrimüslimin vakıf bir çeşmeden su içmesi, vakıf bir köprüden geçmesi, vakıf bir tuvaleti kullanması, vakıf bir dükkânı kiralaması veya bir hayratın bedeni hizmetinde çalışmasına ne bir engel ne de bir yasak vardır. Bu uygulamalara vakıflarla ilgili yapılan modern araştırmalarda sık sık rastlamak mümkündür. O halde Kâmi'nin bu analizi geçerli değildir. Kâmi, bazen olaylara duygusal açıdan yaklaşmıştır. Bu, Balkan Savaşlarında, I. Cihan harbinde büyük acılar çekmiş bir Türk milliyetçisinin portresinden bir bakıştır. Kâmi, *Evkâf* başlığı altındaki bölümü; *evkâf usulünün Türkleştirilmek usulünün bir şaheseri olduğu* iddiasıyla bitirir.

Mustafa Kâmi; *Evkâfın Kaynağı* başlığı altında vakıflarla ilgili önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır. İnsanların hayvanlar gibi tabiatın çetin koşulları altında bırakılmayacağını dile getirerek, bu noktada Osmanlı'nın evlatlarını yetiştirmek için vakıf mektep ve medreseler kurduğu gerçeği üzerinde durur. Yine vakıfların evlatlarının rahat yaşaması ve rahat etmesi için kurulduğunu söyler.

Kâmi'nin özgün yorumlarından birisi de, vakıf teşkilatını Avrupa'daki noter teşkilatına benzetmesidir. Vakıf teşkilatını noterliğe benzetmesinin sebebi; vakfı kuran kişinin kurduğu vakıfla ilgili istediği şartları koyabilmesidir. Şeriat bu konuda vakfı kuran kişiyi şartlarında serbest bırakmıştır. Bu durumda kadı da vakfın kuruluşunu tescil etmektedir. İşte bu Avrupa'daki noter teşkilatından başka bir şey

değildir. Gerçekten bu orijinal ve doğru bir tespittir. Benzetme tam yerinde ve uygundur, bu bize Kâmi'nin Avrupa'yı da iyi analiz ettiğini gösterir. Kâmi, bölümü şu teklifi ile bitirmektedir: Türkiye Cumhuriyeti'nde noterlik teşkilatı kurulmalıdır, vakıflar da noterliğe ilave edilmelidir. Gerçekten bugün modern Türkiye'de noterlik kurumu mevcuttur. Acaba Kâmi'nin bu teklifi etkili olmuş mudur? Bilinmez.

Kâmi; en can alıcı değerlendirmelerini *Evkâf ve Din* başlığı altında yapmıştır. Vakıf eserlerimizi zar zor muhafaza ettiğimizi belirttikten sonra: **"...Hatta Türklüğün parçalanmaya mahkûm olduğu ve onu hiçbir kuvvetin kurtaramayacağı zannedilen Sevr Antlaşması devrinde bile İstanbul'un Türklere kalmasını temin eden ve diplomatları cihân efkâr-ı umumiyesine karşı bu şehir Türk değildir demeğe utandıran, düşmanların gözlerine batan, vakfiyelerimizdeki abideler ve eserlerdir. Türk'ün mimarlığı sanatkârlığı ve bütün bedii eserleri vakıftır."** Yukarıdaki bu ifadeler bize vakıfların Türk tarihinde ne kadar mühim rol oynadığının en açık delilidir. Kâmi, Cumhuriyetle vakıf kurma ananesinin kaybolmaya yüz tuttuğu ve vakıf kurmanın teşvik edilmediği eleştirisiyle bölümü bitiriyor.

Vakfın Medlül-i Asrîsi başlığı altında, vakıfların bugüne kadar ayakta kalmasını vâkıfların koyduğu şartlara bağlamaktadır. Kâmi'ye göre; vakıflar ancak bu şartların uygulanması ile müstebit ellerin tecavüzünden kurtulabilmiştir. Büyük meblağlara erişen vakıf mallar milli bir servettir. Vakıflar milli bir müdafaa teşkilatıdır. Ve vakıfların küçük bir tadilatla büyük amaçlara hizmet edeceği gerçeği üzerinde durarak bölümü bitirir.

Mustafa Kâmi; vakıfların siyasi, iktisadi ve içtimai hayatımızdaki tesirlerini incelerken çok acı bir gerçeğe de parmak basmıştır. Vakıflarda mühim miktarda paralar bulunmasına rağmen, bu paraları borç niteliğinde kullanmak yerine,

dışarıdan borç para alınmasına bir anlam verememektedir ve acı gerçeği gözler önüne sermektedir.

Gayrimüslimlerin İstanbul'daki mallarının büyük bölümünün vakıf memurlarının basiretsizliği, hıyaneti ile bedelli veyahut bedelsiz istimlak edildiğini söylemektedir. Müzayedeli satışların da şüpheli olduğunu iddia etmektedir. Yine yabancı bankaların da gayrimüslimlere düşük faizle krediler açtığını ve böylece vakıf mallarının satın alınmasında aracı rolü üstlendiğini dile getirmektedir.

Kâmi, büyük bedeller ödenerek evkâf idaresi tarafından tramvaylar getirildiğini, ancak bunların çürümeye terk edildiğini, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de vakıflara yeterince ilgi göstermediğini esfle dile getirmektedir.

Vakıfların su-i istimâlinin incelendiği bölümde, icare-i vahideli ve icareteyn vakıflar hakkında bilgiler verilmektedir. Vakıf yönetiminin merkezileştirilmesi ile mütevellilerin elinden alınmasının vakıfların çöküşünü hazırladığını dile getiren yazara göre, eski usul devam etseydi yani; *"vakfiye şartlarına tecavüz edilmese idi, bugün en güzel şehirlerimizde tasarruf hiçbir şekilde Türklere başkasında olmayacak ve birbiri üzerine birikerek çığ gibi büyüyen servetle, her Türk, ecdadından menkul birçok mallara sahip bulunacak ve memleket ameleyle bile hariçten tedarik edecek kadar zengin ve mamur olacaktı."*

Yazar Mustafa Kâmi, vakıfların kurtarılması için de şu önerilerde bulunmuştur. 1. Vakıf şartlarını ihtiva eden vakfiye hükümlerinin mutlak surette tatbiki lazımdır. 2. Vakıflar şirketlere ve bankalara benzemektedir. Aynı usulle mütevellilerden oluşan bir heyet vakıfları çağa uygun bir şekilde yürütebilir. Aksi takdirde işten anlamayan alakasız memurlara maaş verilerek bu kurum kurtarılamaz. 3. Vakıfların tasarrufu hükümetin değildir. Devletin tasarrufu zoraki tasarruftur. Bu usulden vazgeçilmelidir.

Yazar sonuç bölümünde ise; baştan beri anlattığı meseleleri özetleyerek kitapçığı sona erdirmiştir.

Burada bir Türk milliyetçisini bilim âlemine kazandırmaktan dolayı mutluyuz. Yine burada bir Türk milliyetçisinin bakış açısından vakıfları ortaya koymuş bulunuyoruz. Mustafa Kâmi'nin vakıflarla ilgili bu değerlendirmeleri, yalnızca Kâmi'nin kendisini bağlamaz, onunla birlikte aynı düşünceye sahip insanların da bir nevi tercümanı olmuştur. O dönemde yabancılara mâl mülk satışını şiddetle eleştirmiştir. Yazar Mustafa Kâmi'nin biyografisi hakkında şuan herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

EVKÂF NEDİR?

Efsanevi telakkilere maruz kalan evkâfın, vatanın bel kemiği mesabesinde bir müdafaa-i milliye teşkilâtı olduğunu ve memleketi bu sûretle Türkleştirdiğimizi vatanla alaka iddia eden herkesin bilmesi farzdır.

Âşir Efendi zâde Mustafa Kâmi

İstanbul – Matbaa-i Âmire

1339

[3]Mukaddime

Enkâzından, koca bir Türkiye Cumhuriyeti doğan; mu'azzam Osmanlı İmparatorluğunu bir çadır 'aşiretinden çıkararak, o vâsi' arzâzi, nüfûs ve âsâr-ı girân-behâyı bizlere kadar feyzleriyle idâme ettiren mu'cizeli usûllerden en mühimi, nev'î memleketimize münhasır olan evkâf usûl ve teşkilâtıdır.

Dârülfünûnumuzdan bir Fransız generalinin Türk gençliğine karşı *"Eslâfın bıraktığı âsâr u âbidât-ı girân-behâ, mi'mârî mu'cizelerimiz olan minârelerimiz ve câmi'lerimiz bulunmasa İstanbul'un Türklüğe vech-i münâsebeti bile mevzû-i bahs olamayacağı hakikatini"* bağırması, bir düşmanın bize söylediği en samimi dost sözüdür.

Maksad ve fâidesini anlayamadığımız, yerine daha nâfi'ini ikâme etmeden mevcûd teşkilâtımızı, bilâ te'emmül yıkmak zihniyetinin ahlâkımız üzerindeki marazî tahakkümü; Tanzimat'tan beri dâimâ ma'kûs neticeler vermiş ıslahât bilânçosunun hikmet-i tecelliyâtı ve nefice-i 'ibret âverîdir.

Hakk-ı mülkiyet ve tasarrufun İslâmlara inhisârını istihdâf eden, usûl-i evkâfa karşı gösterdiğimiz alâkasızlıktan; memleketimizde yaşayan ecnebîlerle, bize düşmanlığını her vesile ile izhâr eden unsurlar, dâimâ a'zamî istifâdeler [4] te'mîn ederek, son zamanlarda İslâm emlakını istimlâk için fâizsiz krediler açan teşkilâtlarıyla büyük şehirlerimizde ekseriyet ve ekalliyet gibi siyâsi vaz'iyet ve emri vâkî'ler ihdâs etmelerine sebep olunmuştur.

Şimdiye kadar, mevkî'i, menfa'at hırslarına siper ittihaz edilen ihtisâs kalkarıyla evkâf mukadderâtını, senelerden beri dâire-i inhisârlarında bulunduran bir zümre-i mahsûsa, en küçük arzularının kânûna inkilâb ediveren kudretlerine ve arız ve amîki tabîk etdikleri mevhum ve fâci'ali ihtisâslarına rağmen ve asl oldukları nefice-i iflâsdan sonra elân bu kitlenin idârede hâkim olması şâyân-ı hayrettir. Ne inkilâb-ı ahîrin ve ne de Cumhuriyet teşekkülünün i'tiyâd ve terbiye kânûnlarını ilgâ demek olmadığını düşünür ve buna rağmen uçurum kenârından alınan memleketin yine müsebbiblerine tevdi'inden çıkacak nefice-i feci'ayı nazar-ı i'tibâra alırsak; bu kadar emeklerle muvaffak olunan inkilâbın veche-i îlânı bir istihfâmdan 'ibâret kaldığını anlar ve her şu'benin 'aynı şekilde devâmından sâlim bir idârenin memleketde elan te'essüs edememesinin hikmetini de keşf etmiş oluruz.

Şimdiye kadar hükûmet diye gelen bir sürü insânlar; vâkifeyn-i mümessil ve vekillerine 'âid en ince ve memleketin istiklâl-i iktisâdiyesine ve bi'n-nefice istiklâl-i siyâsiyesine hâkim "tapu i'tâsı" hakkı gibi, Türklerin dâimi kontrol etmek salâhiyetini; bir de; ecnebîlerle gayri Müslimlerin ancak mukayyed ve tasarruf-

müştereke demek olan [icâreteyn ile tasarruf] şeklinde emlak edinebilmeleri gibi hiçbir memlekette misli olmayan (usûl-i evkâf)ın mükemmel ve tehaffuzu vaz'iyetini ihlâl için; 'âdetâ düşmanlarla müsâbaka eder[5]cesine 'aleyhimize kânûnlar uydurmuşlar ve bu sûretle düşman unsurların memlekette yerleşmesine mukâbil bizim milyonlara varan evkâfımız peşkeş çekilmiştir. Efrâda 'âid servetleri hükûmetlerin idâre edemeyeceklerinin idâre esâsâtında en mühim umde olmasından ve bu tarzın devâmı Bolşevizm'in bir şekli bulunduğundan gâfil hükûmetlerin icraâtı memleket ne feci' zararları, mûcib olduğunu müdlilen isbât için yazılan bu risâlecîği her vatanperverin dikkatle ta'kîbi elzem ve bir borçtur.

Evkâf

İnsânlara cem'iyet hâlinde yaşamak ihtiyâcını zarûret şeklinde kabûl ettiren ve hükûmet teşkilâtını şekli ibtidâ'iden hadd-i intihâya kadar tekâmüle sevk eden en mühim sâ'ik şüphesiz ki, yalnız, her ferdin hakk-ı tabî'i ve hakk-ı esâsinin te'mîni gâyesinden başka bir şey değildir.

Hükûmet ve 'adâlet makinelerinin hikmet te'sîs ve teşkîli olan hukûk-ı esâsiye ve tabî'iyye ise; her ferdin emvâl ve emlakını dilediği şekilde tasarrufiyedir. Bütün eşkâl-i hükûmet ancak bu gâyenin istikmâline sâ'î kânûnlar ısdârı için vücûd bulan hey'etlerden 'ibârettir. Bunun içindir ki her milletin kânûn-ı esâsiyesinin, teşkilât-ı esâsiyesinin en evvel bahs ettiği, hukûk-ı esâsiyenin ilgâ ve tağyîr edilemeyeceğidir. Yeni Cumhuriyetimiz ise üçüncü umdesiyle aynı şey'i tahtı te'mîne alıyor.

[6]Mile-i mütemeddine, hakk-ı esâsileri olan tasarruf mes'elelerinde her ferdin isti'mâl-i hukûkunu ve istediği şer'âitin tesbîtinin noterlik teşkilâtıyla ifâ ediyorlar. Memleketimizde ise hâlen bu 'asrî ihtiyâc te'mîn edecek bir makâm bulunmadığından bugünkü servetler hep başı

boş bırakılıyor. İşte ecdâdımız bugünkü ihtiyâcî tâ 'asırlarla evvel te'mîn edecek bir usûl bulmuşlar ve bunu o zamânın vâsıtası bulunan mehâkimde tesbît-i şerâ'it şeklinde ve evkâf nâmı tahtında îfâ etmişlerdir.

Ahkâm-ı şer'iyeye bile hukûk-ı esâsiye demek olan şu tarz-ı tesbît ve tescîli her kuvvetin fevkinde tutarak, şart-ı vâkıfı nass-ı şâri' addetmiş – ki bundaki hikmet-i üdebânın olduğu gibi kavânîn-i akvâmında hukûk-ı esâsiyeyi lâ yetegayyir 'addetmesi şeklinde tecellîsidir.

Ecdâd-ı 'izâmımız zabt ettikleri memleketleri Türkleştirmek için iki usûl ihdâs etmişlerdi. Bunlardan birisi fertlerin Türkleştirilmesi için ihdâs edilen devşirme usûlüdür. Şehirlerin emvâl ve emlâkinin Türkleştirilmesi ise vakıf sâyesinde mümkün olmuştur. Çünkü vakf edilen bir şey'den, ba'demâ yabancı ellerin tasarruf ve istifâdesi memnû' kılınmış demektir. İşte bu sâyededir ki Balkan Hükûmetlerinin hunhuvârâne' mu'amelelerine rağmen elân İslâmların oralarda tutunabilmeleri mümkün olabilmiştir.

Şu hâlde usûl-i evkâf Türkleştirilmek usûlünün şâh eseridir.

[7]Evkâfın Masdarı

Vekâf; en mübrem bir ihtiyâc-ı tabî'iyenin te'mîni sadedinde tab'iyet ve edyânın emr ve ihtiyâcın kabûl ve ihdâs ettirdiği usûldür.

Nev'î beşerin gerek edyân ve gerek fûnûn-ı hâzıra nazarında vazîfe-i tabî'iyeyi idâme-i nesildir. Ve tenâsülû ve tenâkühü emri celîli buna en celî bürhândır. İnsanlarda mevcûd ince hisler ve endişe-i âfî hayvânât gibi çocuklarımızı tabî'atın tesâdüfî himâyesine ve çetin mücâdelesine terk ederek değil; Bil'akis yavrularımıza servet, yer, yurt ve mücâdele kabiliyetini iktisâb için terbiye mahalleri ve muvaffâkiyet esbâbını istikmâl için medrese ve mektebler. İlh... ihdâsını bize akdem-i vezâif ve en ince his ve ihtiyâc mes'elesi ad etdirerek bugünkü tekâmül-i ictimâ'î merhalesine is'âd

etmiştir. En 'acemî bir ustanın bile bütün kudret-i ibdâ'ıyla çalışması, yaptığı eserin a'zamî devâmını te'mîne ma'tûf bulunduğu nazar-ı i'tibâra alınır ve bu hiss-i tabî'iyemizde meknûz cevher-i tahassüse mikyâs 'ad edilirse; ecdâdımız bizler gibi her şey'i hükûmetten bekleyen bir alay irâdesizler gibi değil fakat müteşebbis ve muhterem fertler gayretiyle mücâdele-i hayâta göğüs gererek elde ettiği ve kendi nefsinin mahrûm ederek, pek tabî'î ve mukaddes bir maksada hasrettiği (evlâd ve ittisâlinin terfihi ve bu meyânda menâfi-i ictimâ'îye için ayırdığı hisse-i ictimâ'iyenin tesbîti) gibi servetinin a'zamî devâmını mü'min ve ancak kendi koyacağı şerâ'itin hâkim ve ma'mûlün bih olacağı usûller ihdâsı, pek meşrûh bir hakk-ı esâsiyenin te'mîn ve tervîcinden başka bir şey [8] olmadığı anlaşılır. İşte eslâf-ı kirâmımızın ihdâs ettiği bu usûle bizde; evkâf, Avrupa'da ise bu emniyenin husûlü ve sâhib-i mülke dilediği şerâ'itin tesbîti için müreccî'de (noter)liktir. Vazîfe ve gâye i'tibârıyla 'aynı şey' olan bu teşkilât bizim yanlış telakkimiz yüzünden berbâd bir hâle gelmiş ve ma'kûs nefîceler vermiştir. Ecdâdımızın noter teşkilâtı makâmına ikâme ettikleri hâkim-i şer'lerle, onlar; maksadlarını bugün bizim kânûnlarla tahribine uğraştığımız yüce âsârı bize kadar idâme ettirmekle te'mîn ve tahakkuk ettirmişlerdir. Hâlbuki hükûmetin bu teşkilâta tecâvüzünden i'tibâren şu usûle kimse rağbet etmemiş ve yirminci 'asırda bulunuşumuza rağmen ma'a't-teessûf noterlik teşkilâtı da olmayışından Âlî ve Fuâd Paşalar zamanındaki vükelâ servetleri ve İngiltere'den yapılan istikrâzın vükelâyaya ve memlekete geçen kısmı ve daha nice müdhiş servetlerin bugün yerinde yeller esmekte ve evlâdları sefil perîşân bulunmaktadır. Ve o 'azîm servet-i milliyemiz ya, mirâs yedi ellerinde sefâhatle bizim zararımıza kutlanan gayri Müslimlere geçmiş veyâhut büsbütün Avrupa'da sefâhathânelerde mahv olmuştur.

Kânûndan maksad istikbâlî kurtarmaksa hükûmetin birinci vazîfesi herkesin bütün emlak ve emvâlini vakfedeceği ve bilâ kayd u şart emniyet edeceği bir şekilde evkâfın islahı ve ba'demâ hükûmetin müdâhale ihtimâlini kal' etmesi veyâhud bugün bir ihtiyâc hâlinde bulunan noterlik teşkilâtını vücûda getirerek 'aynı şey' demek olan, evkâfı da o teşkilâta ilâvesidir.

[9]Evkâf ve Din

Hiç şüphesiz zaman-ı câhiliyetin vâzî' kânûnı peygamberân hazerâtı idi; Müşârün ileyhimin beşeriyete tebliğ ettiği rehâkâr, ilâhi evâmîr-i fevkalâde-i vecîz: ve her birisi bugün birer şu'be-i ihtisâs teşkil etmesiyle ölçülecek kadar mühim idi. İctimâ'î, iktisâdî, idârî, siyâsi bütün ihtiyâcımızın muvaffâkiyetle tatmînini te'mîn ve bu gâyeye mevsil tarîkleri; hikmetini; ancak bugünkü 'ilimlerle anlayıp izâh edebildiğimiz hakâyık ve vezâifi, 'asırlarla evvel basit ve kısa emirlerle beşeriyete ifâ etdirmişlerdi. Hele dînimizin mücâdele-i hayâtı emr etmesi, büyük müctehid İmâm Ali'nin **[el-ilmî ulemân ilmü'l-âbedân sümme ilmü lâ deyyân]** hikmetiyle evvelâ yaşamak ve muvaffak olmak için icâb eden ilmî diğer ulûma tercihi, isrâfın tahrîmi, velhâsıl bütün evâmîr-i dîniyenin son 'asrın 'ulûm ve fûnûnuna tevâfuku gösteriyor ki; kürre-i 'arzda dîn ihtiyâcını hisseden insanlar mevcûd buldukça daha 'asırlar, 'asırlar İslâmiyet intişâr ve fûnûn-ı âtiyeye tevâfuk eden yegâne dîn olarak kalacaktır.

İşte bu büyük dînimizin de, mâddiyâtı, dâimâ ma'neviyâta tercih ettiği her emrinde göze çarpar. Tasaddukta bile akrabânın 'ale'd-derecât yabancılara tercihinde olduğu gibi dâimâ el akdem fâl akdem düstûru tervîc edilmiştir. Şu hâlde ne İslâmiyet, ne ahlâk ve ne de 'adl ve hak, hiç kimseye evlâdlarının sefâleti hesâbına başkalarına ihsânlarda bulunmayı emr edemeyeceği gibi bi't-tab' memlekette mühim mevki'lere sâhib bulunan ecdâdımızda bu kadar

sâfillik göstermedikleri, menâfi-'i 'umûmiye için [10] tahsîs ettikleri miktarın hâricine çıkılmamasını, şartnâmelerinde te'kîden zikr ettikleri kat'î sarâhatle sâbitdir. Ve onlar; menâfi-'i 'umûmiyenin, efrâdı zengin ve gayri sefil halktan mürekkeb hey'et-i ictimâ'iyede daha mü'min olacağı kanâ'atiyle, o yolda hareket etmişlerdi.

Bugün, kemâl-i 'ibretle ve hayretle görüyoruz ki; bütün milletler, ferdî ve 'umûmî servetlerin memleket hâricine çıkılmasını ve ecnebîlerin vatanlarında emlak edinmelerini velhâsıl vatanla 'alâkası olmayanların vatana 'âid emvâlden istifâdesini mümteni' kılmak sûretiyle servet-i milliyeyi sıyânet sadedinde türlü türlü usûller ve kânûnlar tefekkür ve vaz' ederken; bizler, 'asırlarla evvel bu usûlü vakıf nâm ve şeklinde ifâ etmiş ve elimizdeki menkûl ve gayri menkûl servetlerden 'âdetâ kânûnlarla, hey'etlerle su-i isti'mâlimize rağmen bu zamâna kadar devam edenleri ancak bu sûretle muhâfaza etmişiz. Hattâ Türklüğün inkisâma mahkûm olduğu ve onu hiçbir kuvvetin kurtaramayacağı zannedilen Sevr Mu'âhedesi devrinde bile İstanbul'un Türklere kalmasını te'mîn eden ve diplomatları cihân efkâr-ı 'umûmiyesine karşı bu şehir Türk değildir demeğe utandıran, düşmanların gözlerine batan, âbidât ve âsâr-ı vakfiyemizdir. Türk'ün mi'mârlığı san'atkârlığı ve bütün bedî'î eserleri vakıftır.

Artık erbâb-ı iz'ân ve insâfa düşen mes'ele; servetini hem evlâdına ve hem de vatana hâdim bir şekilde bırakanlarla; servetini evlâdlarının muhtemel sefâhat ve isrâflarına açık bırakan ashâb-ı servetten hângisinin vatana nâfi' ve hangisinin hâin ve mücâzâta layık olduğunun takdîri gibi basit bir mes'eledir. Ma'a't-teessüf gördüğümüz cereyânlar; şu müstahsin-i 'an'aneyi [11] tergîb etmesi lâzım gelen hükûmetin ma'kûs tarafı tercih ederek servetini başı boş bırakanları teşcî' şeklinde tezâhürü bizleri tedhîş ediyor.

Vakfın Medlûl-i Âsrîsi

Vakf; ma'nâ-yı lügavîsinden de anlaşılacağı vechle (durdurmak, habs, hasr) demektir. Burada durdurulması mevzû-i bahs olan şey'i; ana sermayedir, menkûl ve gayr-i menkûl servettir.

Vakıf usûlü demek efrâd-ı müslimîne 'âid servetlerden; gerek memleket dâhilinde ve gerek hâricinde yabancıların istifâdesini mümteni' kılmak demektir.

Vakıf demek, emvâl-i gayr-i menkûlemizin yabancılar geçmesini memnû' kılarak, son 'asrın istilâ-yı müslîh-âne ve iktisâdkârânesine mâni' olmak demektir. İşte bunun içindir ki, şu ilâhi usûlün devâmını te'mînen şâri-i şerâ'it vâkıfı kendi nassı gibi telakkî etmiş ve bu sûretle en müstebid ellerin bile dest-i tecâvüzü şimdiye kadar bu sûretle kal' edilmişdi. Vakıf demek memleketin tapusunu dâimâ İslâmların elinde tutmak demektir.

O hâlde vakfın medlûl-i 'asrîsi; memlekette hulûl-i müslîh-âne sûretiyle vâkî' olacak istilâlara; sermaye idhâli şeklinde tehdüs edecek vaz'iyet ve ihtilâflardan zuhûru melhûz 'avâkıb-ı fecî'aya, emlâk edinilerek ikâ' edilecek siyâsi vaz'iyetlere meydân vermemek için ihdâs edilibde; şimdiye kadar hikmet-i te'sîs kudretini idrâkten 'âciz bulunduğumuz usûl demektir. Böylece evi, tarlası, nukûdu [12] ve'l-hâsıl bütün mâ mülkünü ziyâ'dan muhâfaza için vakf ede ede mürûr-ı zamânla bunların ne müdhiş bir gün teşkil edeceği ve bu servet-i milliyenin ma'kûlâne tahrikiyle ne müdhiş bir kuvvet husûle geleceği ednâ mülâhaza ile anlaşılabilir. Binâen'aleyh evkâf teşkilâtı memleketin bel kemiği teşkil eden bir varlıktır. Evkâf teşkilâtı mükemmel bir müdâfa'a-i milliyeye teşkilâtıdır. Evkâf müesseseleri küçük bir ta'dilâtla milletin ihtiyâc zamanlarında hem Hilâl-i Ahmerlere ve hem de Müdâfa'a-i Milliyeye esâs teşkil edecek mevcûdiyetler gösterir.

Ma'mâfih bu servetin böyle münî kalışı; bu menba-ı servetin mâhiyetini milletten saklayıp

keyfe mâ yeşâ sefâhatlerine sarf etmek isteyen bir zümre-i kalîlenin hokkabazlıktaki mahâretlerinden ziyâde kendi varlığını hissedemeyen milletde ve elân bir takım sergüzeştçüler tarafından aldadılabilen millet ve vekillerinin zevâhire aldanışlarındadır.

Evkâfın Vaz'iyet-i Siyâsiyemizde İfâ Etiği Mühim Vazife ve Mevki-i İktisâdi ve İctimâîsi

Bir milletin kudret ve iktisâdîsi; servet-i 'umûmiyesinin kıymetiyle; servet-i 'umûmiyesi de; ferdlere 'âid servetlerin kemiyet ve kâbiliyet istismârıyla mütenâsib bulunduğu, fenn-i iktisâdın en basit ve tabi'î kavâ'ididir.

[13] Şimdiye kadar memleketimiz; sermayenin kıymetini; ve onu müctemî' bir halde bulundurarak nasıl tahrik etmek lazım geldiğini bilemediğimizden; müdhiş bir hazînelerimizin mevcûdiyetine rağmen dâima ecnebî sermayesine 'arz-ı iftikâr etmiş ve bi't-tab' bütün servetlerimiz ecnebîlerle bize düşman 'unsurların istifâdesine açmışızdır. Birçok vakıf şartnâmelerinde; nukûd-ı mevkûfe, emlâk ve 'akârdan ecnebî ve gayr-i Müslimlere kat'iyen istifâde etdirilmemesi şart edilmiş ve bunun şiddetle men' olunmuş bulunduğu nazar-ı i'tibâra alınırsa; ecdâdımızın, millî bir iktisâd temellerini ve sermayelerini vaz' etdikleri ve fakat, bizim onlardan ne sûretle istifâde etmeliğimiz lâzım geldiğini idrâk edemediğimiz tezâhür eder. Şâyân-ı dikkâtdir ki: İstanbul'da her ecnebî ve gayr-i Müslim; tasarruf ettiği emlâkini, ya; evkâf me'mûrlarının ta'ammüden veyâhud sehven müsâmahasına medyûndur, hatta ekseriyâ büsbütün bedelsiz istimlâk edilmesi de vâki'dir.

Yukarıda söylediğimiz hakikat bu şekli idâreye nazaran pek tabi'î bir nefice 'ad edilebilir; Çünkü; Rûhu'l-Kavânin müellifi Monteskiô'dan zamanımıza kadar yetişen, hukûk, idâre mütehasıslarınca hiç değişmeyen ve daha ebediyen değişmeyecek olan bir 'umde-i asliye vardır ki; o da, herhangi hükûmet olursa olsun

efrâda âid servetleri idâre veyâhut onlar üzerinde ticâret vesâir şekilde istismâra tesbît ederse o halk ve servetler iflâsa, hükûmet de müstebid olmağa ve inkırâza mahkûmdur. İşâret etmek istediğimiz en mühim nokta; 'alaka ve taksîm-i î'mâl mes'elesi, 'ilm-i servet ve iktisâdın en mühim bir rûknü iken bu esâslar dâiresinde ve banka teşkilâtında bir idâre vücûda getirmeyüb de mahv ve iflâs neficesiyle tecrübe [14] edilen usûlde elân devâmın hangi mecbûriyetler tahtında kâbil-i tecvîz bulunduğunu anlamaktır.

Evkâfın birkaç yüz bin altın lira sarfiyla getirdiği tramvaylar ve mâlzemesinin üç dört sene açıkta çürümesi ve gayr-i hâle gelmesi ile idâre-i mahsûsa ve fabrikalar su-i istimâlleri bu bâbda göz önünde en güzel ve terfende misâllerdendir. Ne garîb bir tecellîdir ki; Türkiye'nin kolay kolay istilâ edilemediğinin ve memleketimize, Türk'tür dedirten âsâr âbidâtımızın ve'l-yevm muhâfaza-i milletimizin ser ve hikmetini kısmen evkâfa medyûn bulunduğumuz hâlde; koca inkılâbda hiç kimsede, bu ciheti tedkîk zahmetine katlanmak fedâkârlığı olsun görülmüyor.

Evkâfın mektebleriyle, çeşme, köprü, su yolları, kütüphane nukûd-ı mevkûfe vesâir hayrâtından 'asrî bir sûrette istifâde edilebilse, hükûmete yâr olmadan, milletin kendi esbâb-ı refâh ve terakkîsine büyük büyük yardımları olurdu; ez cümle:

Şu istiklâl harbinde ve harb-i 'umûmîde, Hilâl-i Ahmer'in muhâcirlerle yaralıları için hamâli faâliyetine rağmen nasıl müşkil bir vaz'iyette kaldığı hepimizin ma'lûmudur. Halbuki vâkîfeyn-i kirâm ancak böyle bir gün için ve muhâcir seyillerini himâye-i şefkate almak, dul, yetim, sakat ve 'alîl biçârelere sıcak bir çorba içerek barınabilmeleri esbâbını ihzâr için imârethânelerin tesis edildiğini, vakfiyelerinde okumak zahmetini ihtiyâr edebilse idik, bu mu'azzam âsârın ba'zı kimselerin dediği gibi tembelliği teşvik için yapılmadığını anlayabilir ve bu sûretle binlere

varan sefil Türk [15] yavrularının hayâtını kurtarmak mümkün olabilirdi artık tabî'i bu cinâi günâhlar kânûn isdârında ihtiyâcı değil, arzuyu tervîc edenlerindir.

Mebhas

Evkâfda Su-i isti'mâlin Mebde' ve Esbâb ve Avâmili

Evkâfın satılması her sûretle men' olunmasına rağmen; Cibâli'de başlayıp Samatya'da nihâyet bulan ve her def'asında İstanbul'un rub'unu silip süpüren yangınlar, hemen tamâmen vakıf olan İstanbul'un akârâtını da hayrâtını da hâk ile yeksân eylemiş idi. Bir yandan satılması memnu' olmak diğer taraftan o zaman henüz sigorta şirketlerinin adem-i vücûdu dolayısıyla ilelebed harâb kalması muhakkak olan vakıf arsalarını; satılmadan, vakfın o arsa üzerindeki hakk-ı tasarrufu haleldâr olmayacak bir şekil olan hayrâtın ihyâsına hâdim icâreteyn usûlü tatbîkına başlanılmıştır; bu usûl de şudur:

Harâb vakıf 'arsalarının, müşterinin ancak evlâd ve evlâdına intikâl etmek, ve bilâ veled vefât vukû'ında vakfına rücû' etmek; ve evlâdından başkalarına intikâl etmemek şartıyla ve bilâ müddet bir icâre rabt etmektir. Yalnız hîn-i icârda, 'arsanın veya mülkün, hakîki bedelinden dün bir kıymet [icâre-i mu'accele] namıyla peşinen; ve cüz'î bir mikdârda, her sene muntazaman [icâre-i mü'eccele] namıyla vakfına te'diye edilir; ve işte, şu şekil ferâğa ve bu mu'âmeleye iki icârlı oluşundan dolayı [icâreteyn] [16] nâmı verilmiştir. Bu böylece vakfın 'arsa, emlâk, arazi üzerindeki bu ebedi hakk-ı tasarruf ve temellüküne; vakıf (hakk-ı rakabesi), ya'ni hiçbir vechile o mülk üzerinde izâlesi mümkün olmayan âna hakk-ı tesmiye olunur. Vakfın 'alelâde kabza-i tasarrufunda olan emlâkine ise [icâre-i vâhide]li emlâki denir.

Ber-vech-i meşrûh fevkalade ve hiçbir sûretle imkânı olmayan zarûretler muvâcehesinde, ancak cevâz-ı şer'î olan icâreteyn usûlüne,

'ulemâsıyla fuzalâsıyla, fukahâsıyla bütün milletin, su-i isti'mâle münhemik buldukları devrelerde, ma'mûr ve mükemmel 'akârları bilâ lüzûm-ı şer'î; icâreteyne tahvil me'zûniyetleri, nüfûz-ı tahtında kalan mahkemelerden alınmış ve İstanbul'u, büyük şehirleri gayr-i Müslimlere istimlâk ettiren su-i isti'mâl bu sûretle başlamıştır.

Sonraları; su-i isti'mâl ihtimâli olan meseleler için en küçük me'mûrun bile gösterdiği lüzûm ve arzuyu hemen kânûn veyâhud nizâm-nâme yapmak kudretine sâhib olan Evkâf Nezâreti; artık su-i isti'mâle, kânûnlar ve hey'etlerle başlamış, 'akârât-ı vakfiye satış istatistiklerinden de anlaşılacağı vechile emvâl-i evkâfın, kısm-ı a'zamını gayr-i Müslimlere şüpheli müzâyedelerle satmış, ve mahlûl kalıb da hisse-i şâyi'alı bulunan emlâkin istimlâk hakkını isti'mâl edecek bir kânûn yapması akdes-i vezâif iken yapılmayarak gerek hisse-i şâyi'alı ve gerek tamâmı mahlûl kalan emlâki satmış ve bu sûretle bâzîrgân hesabı gibi 'akârını tezyîd cihetini tercih edeceğine ana sermayeyi elden çıkararak bu günkü tâm iflâsa vâsil olmuştur.

[17] Evkâf Nezâreti; güya hükûmet nüfûzuyla daha iyi müdâfa'a edeceğine sâhib olduğu hukûk-ı evkâfı ve bilhassa memleketin istiklâliyle alâkadar olan tasarruf meselelerini mütevellîlerin elinden almış ve bu hâlin taksîm-i i'mâl kâ'idesine muhâlif bulunduğu câhilâne zühûlünden bi't-tab' ve bi'n-nef'ice kendisi de bakamayarak [vâkıfın evlâdları kadar 'alâkadar olmayan yabancılar için pek tabî'idir] hukûkumuz; gerek istilâ edilen mahallerde, hükûmete merbût dâire oluşundan, emvâl-i emîriye olunmak sûretiyle; ve gerek şehirlerimizde ötekinin berikinin tecâvüzüne sebebiyet verilmek sûretiyle mahv ve hebâ edilmiştir.

Meselâ: evvelce alım ve satım mu'ameleleri, her vakfın mütevellîsi, ya'ni vâkıfın şahsiyet-i ma'neviyesini ve hakk-ı tasarrufunu temsil eden zâtın, muvâcehesinde icrâ edilmiş, şöyle ki:

Âlinıp satılacak bir mahal olunca vakfın mütevellîsine mürâcaat edilir, alan, satan, bir de vakfın rakabesi dolayısıyla alınıp satılmasına izin ve hüccet, ya'ni (tasarruf senedi) tanzîm eden vakfın mümessilinden ya'ni (mütevelliden) mürekkeb üç kimse arasında 'akd vâkî' olur ve burada; tasarruf senedi i'tâsı gibi en mühim bir hâk dâima vakıf sahibinde bulunur ve bu sûretle faraza 'aynı mahallin yirmi, otuz, ve nâ mütenâhi tebeddül eden tedâvül eyâdisinde, dâ-imâ vâkıfın mümessili gayr-i Müslimlerin sûret-i tasarruflarını taht-ı murâkabe de buldurur idi. (şu usûlün derece-i ehemmiyetini, bütün şehirlerimizin emlâk ve arâzisinin muhtelif vakıflara mensûbiyeti dolayısıyla muhsenâtını uzun uzun teşrîh ve isbâta lüzûm görmüyoruz.)

Sonraları Defter-i Hâkânî ihdâs edildiğinden her vakfın mütevellîsinin mu'amele-i ferâğ zamanında aranıp bulunmasındaki müşkilât dolayısıyla bütün [18] mütevellîlerin vekili sıfatıyla bir me'mûr tevkil edilmiş ve vazife-i tefvîz ve mu'amele-i ferâğ ve intikâl yirmi sene evveline kadar bu vekiller muvâcehesinde ve tasdikıyla yapılır, bu usûl devam ettikçe su-i isti'mâle kat'iyen mâni' olunmuş. Usûl-i su-i isti'mâl bundan sonra başlamıştır. Şöyle ki; hükûmet hukûk-ı evkâfı mahfûz ederim zannıyla mütevellî vekilini de Defter-i Hâkânî'den uzaklaştırarak ve vakfın hukûkunu müdâfa'a ve tasarrufu kontrol edecek kimse bulunmamasından, alım satım mu'ameleleri defter-i vakfına kayd edilmez ve bu sûretle emlâk-i vakfın kimlerin elinde olduğu bilinmez bir şekle dökülmüş ve bilâ bedel şunun bunun tasarrufunda kalmıştır. Diğer tarafından mâl sahibi bulunmadığından emlâk-i hakiki kıymetinden on, yirmi def'a eksik gösterilerek gerek harac-ı ferağdan ve gerek istikbâlen vakfın alacağı icâre-i mü'ecceleden ve gerek hazîneye 'âid hisseden müdhiş zararlar vâkî' olmuş ve böyle ucuzca emlâke sâhip olduğunu gören gayr-i Müslimler bankaları vâsıtasıyla efrâdına krediler açub istilâ-yı müslih-âne şeklinde, memleketimizde, ma'lûm olan son vaz'iyet-i siyâsiyeyi vücûda getirmişlerdir. İşte

gerek bu iktisâdı ve gerek siyâsi ve gayri-kâbilî telâfi zararlar hep hükûmetle milleti ayrı farz eden ve hükûmet hesâbına milletin hukûkuna vaz'ı yed etmekle kâr ettiğini zanneden ahmak zihniyet sâhiblerinin hükûmetciliğinden neş'et etmiştir. Temennî edelim ki; felâketle neticelenen oyunlar bir daha tekrâr etdirilmesin. Evkâf mes'elesi; birkaç yüz mecelle maddesi ve bir o kadar da ahkâm-ı fıkhiye ve ahkâm-ı evkâf maddelerini ezberlemek kâfi 'addedilerek; vakfın ma'nasını bile idrâk edemeyen kimselerin elinde bâzice olmuştu ve bu ihtisâsı kendinden menkûl efendilerin iflâsla neticelenen [19] sa'yleri göz önünde dururken kim ne derse desin artık mukadderâtıyla 'alâkadar olanların kendi işlerini görmeleri esâsını ale'd-derecât müteselsilen 'umde kabûl eden şu idâremiz zamânında hukûk-ı asliyemize tecâvûze hiçbir vakit mahal bırakmayacağız.

Madem ki hükûmet şeklinde olursa; ancak alacağı ma'aşla 'alâkadar olan me'mûr vakfın hukûkuna müsâmahakâr oluyor ve bu kuvvetten aldığı cür'etle efrâd üzerine müstebidâne kânûnlar yapıyor ve bu sûretle vakıf sarâhaten satılması memnû' olduğuna rağmen milyonlarla evkâfı, gayri-Müslimlerin zengin bulunması hasebiyle onlara cayır cayır satıyor, o halde evkâfın rücû'una mütevekkiftir. Bu bâbda en büyük tekâmül ancak bu sûretle mümkündür. Şerâ'it-i vakfiyeye tecâvüz edilmese idi, bugün en güzel şehirlerimizde tasarruf hiçbir vechile Türklere gayride olmayacak ve birbiri üzerine terâkim ederek çığ gibi büyüyen servetle, her Türk, ecdâdından münkal bir çok emvâle sâhib bulunacak ve memleket 'ameleyi bile hâricden tedârik edecek kadar zengin ve ma'mûr olacaktır.

Mebhas

Evkâfın Islâhı İçün Çâreler

Mantığın emrettiği tecrübe ve müşâhedenin isbât ettiği en basit [20] usûl; şimdiye kadar

evkâfı mahkûm-ı iflâs eden mevcûd idâre, zihniyet, usûllere bilâ kayd u şart ilgâsıdır.

Evvelâ evkâfın vaz'iyet-i husûsiye ve hakikiyesi, vaz'iyet-i mâliye ve iktisâdiyesi ta'yîn edilmeli ve sonra da bunların îcâb etdirdiği idâre; temâs ettiği 'ulûm ve fûnûna nazaran ve onların emrettiği tarzda bir idâre te'sîs edilmelidir.

Evvelen: evkâfda asıl olan şerâ'it-i vakfiyedir. Vakfiye ise hükûmet muvâcehesinde akd edilen bir 'ahidnâmedir; Vakfiyet hâvi olduğu şerâ'itin mer'iyet ahkâmıyla müfid ve mu'teberdir. Vakfiye şartları gayet sarîhdir. Bu sarâhat mukâbilinde hiç kimse için delâletine ihtiyâc ve mesâğ yoktur. Vâkif maksadını pek âşikâr söylediğinden başka türlü hüküm vermek câiz değildir. Evkâfı bırakan ecdâdımızın yegâne vârisleri bizleriz ve bizim mümessilimize mütevellî derler. Ecdâdımızın 'ulûv-i himmette bulunarak ta'yîn ettikleri mikdârdan bir habbe fazla sarfını kabûl etmediklerini te'kîden şart ettiklerinden artık hayrâta ve menâfi'-i 'umûmiyeye hasredilen kısmı mes'eleye başka bir şekil veremez; ve hükûmetin hakk-ı müdâhalesi olsa olsa ancak bu mikdârın sarfı hakkında basit bir kontrol olur. Ya'ni kâtib-i 'adlde veya noterlikte yapılan mukâvelelerde hükûmetin vaz'iyeti ne ise bunda da odur. Hükûmetin burada en evvel ve en sonra yapabileceği vazîfe; vakfiye ahkâmının tamamı tatbikidir. Yoksa hükûmet medlûli ma'nâsız olur. Milletin ve eslâfın i'timâdına ihânet edilmiş olur. Binâen'aleyh bu bâbda en müstebid hükûmetlerin cesâret edemediği tecâvüzü asr-ı hâzırın müteceddid hükûmetinin tecvîz [21] edebileceğini tasavvur bile etmiyoruz. Ve'l-hâsil evkâfın vaz'iyet-i husûsiyesi, noterlikte yapılan mukâvelelerden farkı ism-i tafâvütünden başka bir şey değildir.

Sâniyen: evkâf hiç şüphesiz terâkim ede ede müdhiş bir menkûl ve gayri menkûl mâlî servetin heyet-i mecmû'asını irâe eder. Ancak vaz'iyeti muhtelif fertlere 'âid sermâyelerden teşekkül eden şirketlerin ve bankaların

vaz'iyetine fevkalâde müşâbeheti dolayısıyla banka ve şirketlerde olduğu gibi vâkıfeyn mümessillerinden mürekkeb ve müntehab bir hey'et-i idâre ile en 'asrî ve en sâlim bir sûrette idâre edilebilir, ve taksîm-i i'mâl kâ'idesi mücebince bu şekli idâre zarûridir. Yoksa yalnız ma'âşıyla mukayyed olan alâkasız me'mûrun idâresi bugünkü gibi iflâsını intâc eder.

Sâlisen: Evkâfda en mühim mes'ele tasarruf mes'alesidir. Vâkıf tasarrufu ancak kendine ve kendinden sonra evlâdının ekber ve erşedine (mütevelli buna derler) hasr etmiştir. Tasarruf için temellük şarttır. İşte vakfiye tasarrufu kendisine verilenlerin tasarruf senedidir. Binâen'aleyh esâsen hükûmetin idâre ve tasarrufu câiz değildir. Nitekim, gerek icâreteynli musakkafâtta ve gerek icâre-i vâhideli musakkafâtta hükûmetin tasarrufu, ancak bizim niyâbetimizdir ve bu, zoraki bir niyâbettir. Yoksa, hükûmetin tasarrufu ve icâre-i mü'eccele tahsili ma'nâsız olur. Gayr-i Müslimlerin kısm-ı a'zamı bu dakikayı bizden iyi bilirler. Defter-i Hâkânî'de bizim ferâğa me'zûniyetimizi isti'mâl edememeğimiz, nasıl şehrin istilâ-yı istimplâkine sebep olduysa başka bir hatâ, icâre-i mü'ecceleinde tahsilini imkânsız kılar.

[22] Nefîce

Evkâf; harb kadar mukaddes bir gaye içindir. Bugün bütün dünya ricâlinin resmî beyânâtından, harblerin evlâdlarımızın istikbâllerini te'mîn için i'lân edildiğini anlıyoruz. O halde; evkâfda, aynı gayeyi te'mîn için ihdâs edilmiştir. Bugün, her türlü kânûnumuzun masdarı olan kavânîn-i tabî'yye, insanları, ancak bir gaye için yaşatır çalıştırır, mihnet-i dünyaya göğüs gerdirir; ki; o da, evlâd yetiştirmek ve onun hayâtını te'mîn edebilmekdir. Bütün mevzû'ât-ı kânûniye şu gayenin aksar tarihiyle te'mîni için muhdesdir. Hatta evkâfın klasik ta'birinde [bir kimsenin mâlını vaz' edeceği şerâ'itle, Cenâb-ı hakka temlik etmesi]

şeklinde anlaşıldığı vechile mevzû-ı şerâ'itin insanların fevkinde ve onların dest-i tecâvüzlerinin varamayacağı makama tevdi'dir. Yoksa; hepimizi yaradan, bütün 'avâlimi halk eden bir kudrete mâl vermeğimiz ne büyük küstahlık olurdu. Bu temlik, ibâdet için de değildir. Çünkü ibâdetin gâyesi cennete isâldir. O halde de Cenâb-ı hakkı itmâ' derecesinde daha müdhiş bir küstahlık edilmiş olur. Şâri'in, bir dakikalık 'ilm ve fen ve çalışmayı binlerle senelik ibâdete tercihinden çıkan netice, evvelâ mevcûdiyet, sonra ibâdetdir. Esâsen medeniyetin tahkîm ettiği gâye de, şart-ı vâkî'in nas hükmünde bulunması da, hep bir maksadı istihdâf eden muhtelif şeklindeki ta'birlerdir.

Servetler, iki türlü terk edilir. Ya bilâ kayd u şart ki; ve 'alelâde [23] mîrâsıdır. Yâhud bi'l-kayd u şart bırakıldır ki; bunlar, noterliğin bulunduğu devirlerde vakıf şeklinde terk edilenlerdir. Burada ki kayd u şart, mes'elenin mâhiyetini tebdil etmez, bi'l-kayd bırakılan servetler hem ferdî refâha ve hem de refâh-ı 'umûmiyeye hâdimdir. Nitekim bi'l-kayd u şart bırakılan emvâlden bugün elimizde kalan kısmı, memleketin tamâmen, hatta âlem-i İslâm'dan bile müdâfa'asız kaldığı bir zamanda, Türklüğümüzün, 'alâmet-i fârikası olarak en büyük şehrimizi nasıl kurtarmış ise bilâ kayd bırakılanlar bil'akis mirasyedi elleriyle memleketin zararına hâdim olmuş ve düşman 'unsurlara geçmiştir. Şimdi: elhak, hangi şekil şâyân-ı takdîs ve mahâc-ı terğib ve idâmedir. Bu bâbda hükmî ve cidân-ı 'âmmeye bırakıyorum. İnsanların idâme-i nesl gâyesi kabûl eyledikten sonra hiç kimsenin evlâdı dururken başkalarına ihsânlarda bulunması kabûl edilemediği gibi hiçbir hükûmetinde efrâda 'âid bu servetlere tecâvüzle zenginleşmesi doğru değildir zîrâ Bolşevizm bu şeklin, tâ kendisidir. Babalarımızın şekli tasarruflarını tesbît ettikleri şartnâmeler hükûmetin nâmusuna tevdi' edilmiş vedî'alardır, ve bu şartların icrâ-yı ahkâmı hükûmetin hikmet-i te'sîsi ve cümle-i vazifesindedir. Şartnâmeler ise sarîhdir, sarâhat-i muvâcehesinde saçma

delillere mesâğ yoktur. Şartnâmelerde vâkifeyn maksatlarını açıkça söylemişlerdir. Maksad âşikâr olunca hükm ancak maksada göre olur.

Saltanatın hukûk-ı milliyeye tecâvüzü ve bu bâbda yaptığı kânûn ve ta'âmüller hükûmet-i milliyenin te'sîsiyle nasıl eridi ve hükümsüz kaldıysa; 'aynı saltanatın; efrâdın hukûk-ı esâsiyesine ta'alluk eden şekl-i tasarrufuna tecâvüzü de bugün aynı sebebden hükümsüzdür. Bunlar hükümsüz olunca bu bâbdaki kânûnlarda [24] hükümsüzdür, çünkü biri diğèrinin neticesidir. Şu halde; evkâfın 'âcilen islâhı şarttır.

Evkâfın en 'asrî şekli, adliyeye merbût ve resmî bir noterlik te'sîsiyle kısm-ı mâliyesini bir

banka şekline ifrâğdır. Muhtelif sermâyelerden müteşekkil bankalar ne ise evkâfda odur. Bankalarda sermaye sahipleri nasıl hey'et-i idâreyi teşkil ederlerse evkâfda da 'aynı şekil kabûl edildiği takdirde; evkâf en 'asrî bir şekle ifrâğ edilmiş olur. Ve evkâfın 'asrî mukâbil ve ma'nâsı budur, yoksa; 'asrî teşkilât va'dleriyle ortaya atılanların maksadları gayr-i kâbil-i tahakkuktur. Çünkü, ne evkâf idâresi ve ne de muhteviyâtı ve ne de kafaları 'asrî değildirler ki; bu va'dlere inanılsın ve 'asrî olmayan dimağlardan da 'asrî teşkilâtın nasıl çıkacağı cây-i suâldir. Asıl şâyân-ı hayret olan cihet kendilerinde olmayan bir şeyi va'd edenlerin masallarına bilâ muhâkeme bir çoklarımızın hâlâ bu kadar tecrübeden sonra kanabilmesidir.